

СРБИЈА И ПОЛИТИКА ВЕЛИКИХ СИЛА 1914–2014.¹

На крају 2014. године, у којој се обележава значајан јубилеј, стогодишњица почетка Великог рата, Институт за политичке студије је организовао научни скуп „Србија и политика великих сила 1914–2014“, како уједно гласи и назив Зборника унутар кога је презентовано осамнаест радова еминентних научника из земље и иностранства.

Намера приређивача Зборника је била да осветле херменеутику рата, тј. да омогуће сагледавање ширих последица Великог рата у контексту међународних политичких, економских и друштвених културних односа, поретка који је из рата проистекао, илузија о европској цивилизацији и урођеној доброту цивилизованог човека и питања свих питања: Ко је крив за Велики рат? Посебан фокус је стављен на положај Србије и српског народа, имајући у виду стратешки положај Балкана као објекта политике и односа великих сила, и са друге стране, прегалаштво „обичних људи“ у српској ратној епопеји и ставове и понашање српске интелектуалне, војне и научне елите.

Живојин Ђурић, констатујући да је Балкан, и српски простор на њему, увек био нечија интересна сфера (стр. 32), разматра ревизионизам и реваншизам који проглашавају Сарајевски атентат, који је био повод Великог рата, за његов пресудни, или чак и једини узрок (стр. 40–41). Након пуног века, ондашњих империјалистичких тежњи насупрот аспирацијама националних држава, настанка и нестанка сложених држава, утицај Великог рата на успостављање тадашњег и садашњег европског поретка не губи на актуелности.

Душан Пророковић наглашава да је период пре рата обележен економским развојем и експанзијом великих сила, али и геополитичким позиционирањем и међусобним супротстављањем. Српско питање на Балкану није било решено, а велике силе су у аспирацијама Србије виделе опасност по своје интересе. Оне су успевале да усагласе политику према Србији која је по њу углавном била неповољна, док се простор за сарадњу Србије са западноевропским/средњоевропским државама отварао тек приликом озбиљног нарушавања односа великих сила (стр. 76–77).

Љубиша Деспотовић и Ђорђе Стојановић наглашавају да је Први светски рат јединствен и парадоксалан међународни политички феномен, јер је постао генератор епохалних процеса попут глобализације економских односа, изградње новог међународног поретка моћи, експлозије нових држава, развоја науке и технологије. Промене које су почеле у време непосредног избијања рата су актуелне и данас, одређујући нашу егзистенцију. Стварни узроци рата су лежали у нацио-

¹ Зборник радова *Србија и политика Великих сила 1914–2014*. (приредили Живојин Ђурић и Милош Кнежевић), Институт за политичке студије, Београд, 2014.

нализму, расизму, кризи вредности, ниҳилизму, наоружавању и сл., који су рат учинили колико избором, толико и нужношћу (стр. 87–88).

Александар Гајић је у свом раду анализирао положај Србије у односу на геостратешке интересе великих сила 1914. и 2014. године. Обе године карактерише промена односа снага на пан-континенталном и глобалном нивоу. У време концентрисања моћи Вилхелмове Немачке, дошло је до стварања коалиције међусобно интересно различитих актера. Аутор констатује да 2014. године промена односа снага подразумева смањивање утицаја преостале суперсиле, САД-а, и јачање других геополитичких центара (стр. 124).

Младен Лишанин је представио политичке прилике на Балкану и у Европи уочи избијања Првог светског рата из визуре теорија међународних односа. Док, с једне стране, неореализам ставља нагласак на систем, неокласични реализам разматра ниво појединачних држава (стр. 134). Разматрајући структуру међународног система пре Првог светског рата, и излажући теорије равнотеже претњи и равнотеже интереса, аутор закључује да су спољнополитички планови и стратешке одлуке великих сила утицали на успостављање савезништава која су их усмерила ка конфротацији (стр. 144).

Милош Кнежевић истиче да садашњост утиче на креирање и рекреирање прошлости, чиме се прошлост „потискује у заборав или призива много чешће ради оправдања садашњих поступака, него због извлачења поука из грешака и заблуда претходних времена“ (стр. 153). У вези са Великим ратом постоји „херменеутички котао“ у коме се мешају поводи, разлози, мотиви и интереси избијања такве врсте сукоба (стр. 166). Аутор упозорава да се не мењају чињенице, него објашњења, односно тумачења прошлости, чиме прошлост у садашњости добија подмлађено лице (стр. 172).

Бошко И. Бојовић је у свом раду представио изазове и расправе у балканској књижевности у XX веку о Балканским ратовима, великим силама и Великом рату. Са друге стране, Кирил Шевченко је анализирао извештавање прашких новина „Час“ о стању на Балкану након Сарајевског атентата, наглашавајући одговорност Аустро-Угарске и њене балканске политике за атентат. На сличном трагу, анализом периодике, публицистике и историографије је и Никола Жутић, који је представио деловање омладинског покрета „Соколи“. Српско соколство је представљало либерални национално-ослободилачки покрет који је тежио уједињењу свих српских земаља у једну целину (стр. 231-233). Након Сарајевског атентата, Соколи су хапшени и прогањани, против њих су организовани тзв. велеиздајнички процеси, а у Аустро-Угарској су сва соколска друштва расформирана (стр. 258).

За разлику од већине аутора који су анализирали контекст почетка Првог светског рата, Константин Николајевич Лобанов је направио осврт на геополитичке интересе светских лидера у односу на Балкан и Србију у најновијој историји. Јединствени геополитички положај балканских држава има за последицу борбу за превласт, која представља једну од најдраматичнијих манифестација геополитичког супарништва у савременом периоду.

Ђуро Бодрожић је у свом раду нагласио значај права на самоопредељење које је пун домет показало након Првог светског рата, иако је у пракси употребљавано само против поражене стране. Тиме се показало да је право на самоопредељење коришћено у комбинацији са правом победника, тј. да прво није могло да замени друго (стр. 286). Управо зато је дошло до истицања ревизионистичких захтева поражених, и последично, избијања Другог светског рата. Због злоупотребе права на самоопредељење, оно није играло улогу у мировним уговорима након Другог светског рата, већ долази до његовог изједначавања са процесом деколонизације у току Хладног рата (стр. 291–292).

Представљајући трајно савезништво Србије и Русије, Момчило Суботић на почетку свог рада одређује појам народне дипломатије као духовно, културно, економско и политичко прожимање српског и руског народа (стр. 299–300). То у наставку рада поткрепљује приказом српско-руских односа од времена Светог Саве, зачетника односа, преко сеобе дела Срба у Русију, до Српске револуције, Балканских ратова, Великог рата и савременог доба, при томе наглашавајући континуитет веза Русије и Срба.

У раду Александра Михајловича Шарипова се примењује мултидисциплинарни приступ у разматрању узрока избијања Првог светског рата, комбинацијом сазнања историје, психологије, антропологије и економије.

Јован Базић је у свом раду представио ставове политичких странака у Србији о решењу српског националног питања. Аутор је представио развој идеја о Балканском савезу, Балканској федерацији и уједињењу Југословена, око којих су се временом српске странке поделиле. Народна радикална странка је идеју о Балканском савезу заменила залагањем за Југославију; Српска социјалдемократска странка је била подељена на две фракције – једну која је била за Балканску федерацију и другу која је била пројугословенски оријентисана, док се Народна странка, у складу са либералним традицијама, залагала за стварање српске националне државе.

Александра Колаковић је представила ставове српских и француских интелектуалаца о политици великих сила према Балкану у временима кризе уочи и у току Првог светског рата. Кроз призму ставова о дOMETИМА Француско-руског споразума (1894), прерастања Париза у центар дипломатско-пропагандне акције и посредништва интелектуалаца у односима између великих сила и Србије, приказана је делатност српских интелектуалаца на културном развоју Србије и представљању њених интереса у савезничким државама (стр. 391).

Поред интелектуалаца, важно је осветлити деловање српских научника у предратним и ратним годинама, као и на мировној конференцији у Версају. Растислав Стојсављевић, Срђан Соларевић и Вања Кржа су нарочито осветлили деловање Михајла Пупина, Јована Цвијића, Николе Тесле и Милутина Миланковића, мада нису занемарили ни улогу других научника. Аутори закључују да „ма колико били слични и бавили се истим послом у мирнодопским временима, Велики рат је од српских научника направио ратнике, дипломате, хуманитарце, заробљенике, али и жртве“ (стр. 423).

Зоран Милошевић и Александра Мирковић су извршили компаративну анализу извештавања медија о Првом светском рату у првој половини 2014. године, и то: Росијске газете, Дневног аваза, Дојче Велеа и Би-би-сија. Аутори су уочили присуство ревизионизма у државама које су учествовале у Великом рату, који се огледа у употреби тзв. меке моћи (*soft power*), и њој инхерентне медијске моћи (стр. 428).

Последњи прилог у Зборнику представља осврт Ратка Вукелића на део обимног опуса Живка Г. Павловића (генерала и академика Српске краљевске академије), који обухвата дела о Бици на Јадру (Церској бици) и Колубарској бици. Аутор је прво представио Павловићеву богату биографију војника и научника, да би затим издвојио и најзанимљивије аспекте поменутих дела, чије је друго издање (репринт) објављено у лето 2014. године. Вредност дела Живка Павловића се састоји у чињеници да је у питању историјски извор првог реда, са великом војно-стручном и књижевном вредношћу (стр. 475).

Научни значај Зборника *Србија и политика великих сила 1914–2014*. огледа се у његовом доприносу разумевању узрока и последица Првог светског рата са становишта историје, политикологије, социологије, геополитике и антропологије. Друштвени значај Зборника се огледа у отпору ревизионистичком тумачењу историје које попрама обележја новог, медијског рата. Геополитички интереси се тешко мењају, али савезништва да. Некадашњи противници су данас савезници, а некадашњи савезници одмеравају међусобну снагу. У светлу тога се може разумети појава ревизионистичке литературе и покушаја представљања другачије слике прошлости. Зборник Института за политичке студије, међутим, у смирају године у којој се обележава читав век од почетка Првог светског рата, Великог рата у култури сећања европске и светске цивилизације, опомиње и подстиче. Опомиње да не постоје нове чињенице, већ нова објашњења. Подстиче на разумевање садашњег положаја Србије имајући у виду политику великих сила пре сто година и данас.